

İlkokulda Çocuğun Ahlak ve Kişilik Gelişimine Yönelik Bazı Kavramların İncelenmesi

Adem Arslan¹

Özet

Toplumun geleceğinin güvencesi, enerjisi olan çocukların gelişimleri, çocukların kendileri ve hepimizin geleceği için büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada çocuğun ahlak ve kişilik gelişimindeki bazı kavramlar alan yazın çerçevesinde incelenmiştir. Çocuğun yakınları ile kurduğu bağ bireyin temel güven duygusu, benlik algısı başkalarıyla kurulacak herhangi bir sosyal ilişkinin kalitesini büyük ölçüde etkilemektedir. Birçok kuramcı, kişiliğin zihinsel, duygusal, sosyal ve fiziksel olmak üzere bireyle ilgili hemen her şeyi kapsadığını belirtmektedir. Yapılan araştırmalara göre hem ebeveynin hem de çocuğun mizaç özelliği birbiri ile ilişkilerini etkilemektedir. Çocuklarının duygusal tepkilerini kabul eden duyarlı ve sıcak ebeveynler, duygularını düzenleyebilen çocuklara sahiptir. Çocuklar bilgisayar oyunları, filmler ve reklamlar ile büyümekte ve artık yüz yüze iletişime girmemektedirler. Bu durum çocukları olumsuz olarak etkilemektedir. Çocukluk ve ergenlik döneminde başlayan ve ilgilenilmediği takdirde ilerleyen yaşlarda daha büyük rahatsızlıklara neden olabilen saldırganlık; genetik, çevresel veya sosyal kültürel faktörlerden kaynaklanabilir. Değerler eğitimi, çocuğun en iyi yönlerini ortaya çıkarmayı, kişiliğinin gelişmesini sağlamayı, bireyi ve toplumu kötü ahlaktan korumayı, güzel ahlakla donatmayı ve devamlılığını sağlamayı amaçlar. İlkokulda çocuğun ahlak ve kişilik gelişimde aile, akran, teknoloji, okul ve öğretmen gibi faktörlerin etkisi büyüktür.

GİRİŞ

Toplumun geleceğinin güvencesi, enerjisi olan çocuklarımızın erken çocukluk dönemindeki gelişimleri çocukların kendileri ve bizim geleceğimiz için önem taşımaktadır. Çünkü yapılan araştırmalarda; 0-8 yaş dönemi en yoğun ve en hızlı öğrenme çağı olduğu bilinmektedir. Bu dönemde kazanılan alışkanlıklar ve yetenekler, inanç ve değer yargıları, sosyal iletişim çocuğun sonraki kişilik yapısını şekillendirmekte, topluma yarar sağlayan bir birey ol-

1 Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Çocuk Gelişimi Programı, ademarslan6005@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-7848-7395

masını sağlamaktadır (Yavuzer, 2006). Bu çalışmada çocuğun ahlak ve kişilik gelişimindeki bazı kavramlar alan yazın çerçevesinde incelenmiştir.

Benlik

Çocuklar dünyaya gözlerini açtıkları zamandan itibaren benlik kavramına sahiptirler (Stipek ve Green, 2001). Çocukların benlik kavramı hem içsel hem de dışsal uyaranlar tarafından beslenmektedir (Bong ve Skaalvik, 2003; Woolfolk, 1998). Çünkü birey sosyal bir varlıktır ve çevre ile iletişim içindedir. Çocuklar çevrelerinden aldıkları bu uyaranlar, tepkiler ve tutumlar ile benlik kavramlarında değişim yaşarlar. Çocuk büyüdüğü ortamı zaman geçtikçe kendi benliğine yansıtır ve bir benlik geliştirmeye başlar (Cevher ve Buluş, 2007; Piaget, 2004). Çocuk için, kendisine yönelik zihninde şekillendirmiş olduğu resmin bir nevi tabiri olan benlik ve çocuğun toplumsal yaşamda iç ya da dışa dönüklük, kendisine olan güvenin seviyesini biçimlendiren bir algının etkin görünümüdür. Farklı bir dille, çocuğa ait toplumsal çevre onun benlik algısını ortaya koyacak ve bu da karakterinin değerli bir kısmı olarak yetişkinliğe gidecek yolda iken oluşacak şekli belirleyici olacaktır (Barış, 2002).

Benlik, kişiliği yönlendirir ve biçimlendirir, bireyin ben hakkındaki bilinçli algılamaları olup, kişiliğin bir alt yapısıdır (Yavuzer, 2006). Çocuğun benliğinin oluşumunu sadece kendi karar ve düşünceleri oluşturmaz. İletişim kurduğu çevresi ve yaşama alanı bu benliğin oluşumunda en önemli etkenlerdir. Çocuklarının benlik kavramını ebeveynlerinin tutumları, akran çevresi ya da okuldaki öğretmenleri etkilemektedir. Ayrıca bunlar çocuktaki benlik kavramının ilerlemesine katkı sağlamaya devam etmektedir (Leflot, vanLier, Verschueren, Onghena ve Colpin, 2011). Çocuğun annesi veya bakıcısı ile kurduğu bağın kalitesinin, kişinin temel güven duygusu, benlik algısı ve bu doğrultuda başkalarıyla kurulacak herhangi bir sosyal ilişkinin kalitesini büyük ölçüde etkileyebileceği söylenmektedir (Thompson, 2002). Benlik saygısı, çevreyi dikkatlice incelediğinin, okul ortamında akranlarıyla etkileşiminin ve bu şekilde çevreye adapte olmasının göstergesi olarak gelişir.

Çocukluk döneminden itibaren oluşmaya başlayan ve kişinin yaşamı boyunca bütün etkilerini taşımakta olduğu bir diğer önem arz eden kavram ise benlik saygısıdır. En geniş anlamıyla benlik saygısı, bireyin şahsına yönelik ne derece olumlu bir değerlendirme yaptığı biçimde tanımlanır. Bireyin kendisine dönük olumlu tutum sergilememesi yahut kendini ne derece başarıya sahip, çekici, kabiliyetli ve değerli görmesine ilişkin sorulara vermiş olduğu yanıtlar temelde benlik saygısına binaen çıkarımları belirlemektedir (Kağıtçıbaşı, 2011). Benlik saygısının şekillenmesinde önce aile olmak üzere,

toplumsal çevre gibi pek çok durum etkilidir (Gelbal ve diğ., 2010). Çocukların zamanla benlik kavramını deneyimler yoluyla elde etmeleri nedeniyle benlik saygısı ebeveynleri tarafından değer görür ve tasdiklendiği durumlarda sağlık olarak gelişim göstermektedir (Cevher, 2004). Bireyin çocuklukta ve ergenlik döneminde meydana gelmeye başlayan benlik kavramı yetişkinlikte de toplumsal ve psikolojik gelişime dayalı olarak gelişimini sürdürmeye devam etmektedir (Tukuş, 2010).

Çocukta olumlu bir benlik kavramı oluşumuna destek vermek için, çocuğun anne babasının yahut bakım veren diğer bireylerin çocuğa yönelik sıcakkanlılık, şefkatli, merhametli ve hoşgörülü bir tutum sergilemelidirler. Bazı zaman çocuklar tarafından kabul görmeyen davranışlar sergilenmiş de olsa, onların her koşulda bu sevgi içerikli tutum ve davranışlara her zaman ihtiyaçları olmaktadır (Balat, 2003). Sürekli eleştirilen, bağırma ve şiddet içeren davranışlarla karşılaşan, engellenen bir çocukta olumlu bir kişisel gelişim olması mümkün değildir (Açıkgöz, 2006). Süreç içerisindeki çocuktaki fiziksel ve hormonal değişkenliklerin, kişinin benlik saygısına etki edeceği düşünülmektedir. Birey için akranları tarafından kabul görülmek, önemsenmek, beğenilmek ve onaylanmak oldukça önem arz eder (Wilkinson, 2004).

Kişilik

Birçok kuramcı, kişiliğin zihinsel, duygusal, sosyal ve fiziksel olmak üzere bireyle ilgili hemen her şeyi kapsadığını belirtmektedir (Taymur & Türkçapar, 2012). Kişilik hakkında nazik, kibar, sorumluluk sahibi, iyi veya kötü niyetli, cesur, vb. yapılan nitelermeler bireylerin birbirleri arasındaki farklılığa işaret etmektedir. Aslında bu farklılıklar kişiliği etkileyen kalıtım ve çevre faktörlerinin çeşitliliğiyle doğru orantılıdır (Pınar, 2022). Her toplumun kendine özgü dini inanışları, ahlaki anlayışları, değerleri, gelenek görenekleri, töreleri vardır. Birey, ait olduğu toplumun sosyokültürel değerleri ile doğup büyüdüğü için geleceğe doğru yönelimleri de aynı doğrultuda olmaktadır. Kalitesiz bir temel üzerinde ve sağlıksız bir kültürel yapıda yetişen birey yine sağlıksız bir kişilik özelliği geliştirecektir (Cüceloğlu, 2000).

Kişilik, bireyin zihinsel, duygusal, sosyal ve fiziksel özelliklerinin devam eden yönlerini içerir (Taymur ve Türkçapar, 2012). Kişilik gelişimi doğuştan gelen genlerden ve çevresel faktörlerden etkilenir (Çamlıbel, 2012). Pek çok bilim insanı kişinin yaşamındaki en önemli bireylerin ebeveynleri olduğunu, ebeveynleri ile sağlıklı bir ilişkinin çocuğun ruh sağlığında belirleyici olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bir erkek çocuk kendi babasını gözlemleyerek erkek gibi hareket etmeyi öğrenir. Kendi annesini rol model alan bir kız çocuğu, bir kadının gibi hareket etmeyi öğrenir. Örnek alma sürecinde çocuklar, ebevey-

nlerinin birçok kişilik özelliğini benimseyerek, ahlaki ve kültürel değerlerini taklit etmektedir (Karakavak Çırak, 2006). Demokratik anne baba tutumunun, özellikle bu dönemdeki çocukların kişilik gelişimleri için en önemli tutum olduğu unutulmamalıdır (Adler, 1985).

Kimlik

Çocuk dönemde çocuğun benlik algısı iyi gelişmeye başlar ve çocuk kız mı erkek mi olduğunun farkına varır (Lopez, 1984). Kız çocuğunun anneyi taklit etme ve kendini onunla özdeşleştirme eğilimlidir. Erkek çocuk babası gibi olmak ister, onun davranışlarını taklit eder. Kendini güçlü, kuvvetli bir baba ile özdeşleştirmek çocuk için çok önemli güven kaynağıdır. Kendini yetersiz bir modelle özdeşleştiren çocuk ise örnek aldığı modelin olumsuz özelliklerini fark edince kaygılı ve güvensiz hale gelir (Morgan 1982; Fişek ve Sükan 1983; Yavuzer 1986). Ebeveynlerle özdeşleşmede iki önemli nokta vardır. Birincisi, çocuk sadece davranışlarında değil, tüm değer, tutum ve standartlarında da yetişkinlere benzemeye çalışır. İkinci olarak çocuk, yetişkinliğin ilk yıllarında seçtiği cinsiyet rolünü yerine getirir. Kendini babasıyla özdeşleştiren bir erkek çocuk, hayatında erkek grubunun bir üyesi olmayı tercih eder, erkeksi davranışı kabul eder. İlişkilerinde erkek rolünü uygulamaya çalışır (Ülgen ve Fidan, 1989). Kirvvil (1985) 668 çocuk üzerinde yaptığı çalışmada, ebeveynin güçlü bir şekilde özdeşleşmesinin, çocukla yeterli ve tatmin edici bir ilişki kurmasının çocuğun ebeveyniyle özdeşleşmesinde etkili olduğu sonucuna varmıştır.

Mizaç

Mizaç, çok erken dönemden itibaren bebekliğin gözlenebilen, davranış, dikkat ve duygu süreçlerinin biyolojik kökenli bireysel farklılıkları olarak karşımıza çıkmaktadır (Rothbart ve Bates, 1998). Yapılan çalışmalara göre hem ebeveynin hem de çocuğun mizaç özelliği birbiri ile ilişkilerini etkilemektedir (Wamboldt ve Wamboldt 2000). Çocuğun annesiyle kurduğu ilişki, annesinin mizaç özellikleri, çocuğun davranış özelliği tanımlanabilecek genel mizaç yapısından etkilenmesi kaçınılmazdır (Rothbart vd., 1998). Erken çocukluk döneminden itibaren mizaç, davranış stillerindeki gözle görünebilen bireysel farklılıklar üzerinde kurulur (Sanson, Hemphill ve Smart, 2002).

Mizacın çocuk üzerindeki etkisi uzun yıllar boyunca incelenmiştir. Mizaç akademik beceri ve performans, okula uyum, öğretmen çocuk ilişkisi ve çocukların dil gelişimleri üzerinde etkilidir (Stright, Gallagher ve Kelly, 2008, Liew ve ark., 2011, Rudasill ve Rimm-Kaufman, 2009).

Kabul

Çocukluk çağının ve aile-çocuk ilişkisinin, gelişim alanları açısından son derece önemli olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, çocuğun anne-babası ile ilişkisinin incelenmesi oldukça önemlidir. Çocuğun gelişim sürecinde ebeveynler, çocuklarıyla iletişim kurma biçimleri, onlara karşı tutumları ve ihtiyaçlarına cevap verme biçimleri ve duygu düzenleme yöntemlerini kullanmaları ile çocuklarına model olurlar (Huberty, 2012). Çocuk, anne ve babasından aldığı modeli zamanla sosyal çevresinden edindiği örneklerle birleştirerek kendi duygu düzenleme biçimini oluşturur (Cole, Martin ve Dennis, 2004). Ailede çocukların olumlu ve olumsuz duygularının kabul edilmesi ve kabul eden bir aile ortamında bu duygularla doğru baş etme yollarının öğretilmesi çocukluk döneminde duygu düzenleme becerilerinin geliştirilmesinde önemlidir (Huberty, 2012). Kabul gören çocuk, kendine güvenen, duygularında özgür hisseden bir çocuk olur (Köseoğlu, 2011). Çocuklarına karşı duyarlı olan ebeveynler, çocuklarının üzgün ve endişeli olduklarında duygularıyla etkili bir şekilde başa çıkmalarına yardımcı olur, bu şekilde çocukların aşırı uyarılmasını önlerler. Çocuklarının duygusal tepkilerini kabul eden duyarlı ve sıcak ebeveynlerin, duygularını düzenleyebilen hassas çocuklara sahip olduklarını araştırmalar göstermiştir (Denham, 1998; Huberty, 2012).

Kültür

Çocuk kültürü, çocuğun ergenlik çağına kadar toplum içinde yaşayarak öğrendiği ve kültürün ona kattığı her şey olarak tanımlanmaktadır (Güvenç, 1997). Günümüzde medya araçlarından televizyon, telefon, bilgisayar vs. çocukların karakterlerini, kimliklerini, davranış ve duygularını etkileyen önemli bir bilgi ve sosyalleşme kaynaklarıdır. Çocuklar bilgisayar oyunları, filmler ve reklamlar ile büyümekte ve artık yüz yüze iletişime girmemektedirler (Aşar, 2014). Komedi dizileri, animasyon filmler, özel yarışma programları, dergiler ve şov programları şeklinde ekranlarda bilgi her zaman çocuklara eğlence olarak ulaşmaktadır. Çocuklar için kitap okumaktansa hızlı, renkli ve sesli akan görüntülere bakmak daha cazip geliyor. Bu durum çocukları kültürel bir çöküşe doğru sürüklemektedir (Postman, 2012). Çocuk kültüründe şiddet; bilgisayar oyunları, film ve dizilerde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar çocukları olumsuz etkilemektedir. Saldırgan davranışlar, şiddete karşı duyarsızlaşma gibi sonuçlar doğurur (Özer, 2017). Saldırganlık ve şiddet çizgi filmlerde “komik ve etkili” olarak ekranlara yansıtılıyor. Ancak çizgi filmlerde şiddet, kötüyü ve kötüyü cezalandırmak için doğru bir davranış olarak gösterilmektedir (Işıker, 2011).

Değer

Değerler eğitiminde ailenin ve temel eğitimin eğitimin büyük önemi vardır. Çocuk okul öncesi dönemde sevgi, saygı, sorumluluk, hoşgörü, işbirliği ve paylaşma gibi değerlerle karşılaşırsa çocuk bu değerleri kolaylıkla davranışa dönüştürebilir (Uyanık Balat ve Balaban Dağal, 2011). Değerlerin kazandırılmasında bir diğer sorumluluk ise çocuğa verilen değerlerin devamlılığının sağlanmasıdır (Beldağ, 2012). Çocuğun öncelikle değeri anlaması ve kabul etmesi için yeterli olgunluğa ulaşması gerekir. Aynı şekilde çocuğun kendini tanıması, kendini kabul etmesi, duygularını uygun yollarla ifade edebilmesi gibi sosyal ve duygusal becerileri de değerlerin kazanılmasında oldukça etkilidir (Dinç, 2012). Okullarda uygulanan değerler eğitimi programlarında genellikle sorumluluk, işbirliği, saygı, merhamet, özdenetim, özveri, hoşgörü, cesaret, dürüstlük ve adalet gibi ortak değerlere yer verilir (Dinç, 2012).

Çocuklar yaşamları boyunca değerlerle ilgili bilgileri öğrenirler ancak ilk bilgiler erken dönemde kazanılmaya başlar (Uyanık Balat ve Balaban Dağal, 2011). Değerler eğitimi, çocuğun en iyi yönlerini ortaya çıkarmayı, kişiliğinin gelişmesini sağlamayı, bireyi ve toplumu kötü ahlaktan korumayı, güzel ahlakla donatmayı ve devamlılığını sağlamayı amaçlar (Aydın, 2012). Değerler eğitimi evde başlamaktadır ancak günümüz toplumunda annenin kendi değerlerini çocuğa aktarması zorlaşmaktadır (Alpöge, 2011).

Saldırganlık

Çocukluk ve ergenlik döneminde başlayan ve ilgilenilmediği takdirde ilerleyen yaşlarda daha büyük rahatsızlıklara neden olabilen saldırganlık; genetik, çevresel veya sosyal kültürel faktörlerden kaynaklanabilir (Gülây, 2008). Saldırganlık söz konusu olduğunda sadece fiziksel değil sözlü saldırganlığın da önüne geçilmelidir. Anne babanın birbirleriyle tartışması ve kavga etmesi, anne ya da babanın saldırgan tutumu ve çocuğun taklit ederek öğrenmesi saldırganlığın başlıca nedenleri arasındadır (Buhs ve White, 2013). Bunlara ek olarak çocukta var olan enerjinin atılmasına izin vermemek ve engellemek, çocuğun çabalarını görmezden gelmek ya da yok saymak, sık sık eleştirmek, azarlamak, anne babanın çocuğa yeterince ilgi göstermemesi, anne babanın çocuğa karşı tutarsız tavırlar sergilemesi, çocuğu sık sık şiddete maruz bırakma, anne babanın evdeki eşyaları fırlatıp sinirlendiklerinde saldırgan tavırlar sergileme, evde sık sık kavga sahneli filmler izleme ve bu filmleri övme gibi durumlar saldırganlık nedeni olarak gösterilebilir (Alisinanoğlu ve Kesicioğlu, 2010).

SONUÇ

Bu çalışmada ilkokulda çocuğun ahlak ve kişilik gelişimindeki kavramlardan benlik, kişilik, kültür, kimlik, kabul, değer, mizaç ve saldırganlık kavramları alan yazın çerçevesinde incelenmiştir.

Çocukların gelecekte fiziksel ve zihinsel olarak sağlıklı bir birey haline gelebilmeleri için sosyal, fiziksel, duygusal ve psikolojik becerilerini geliştirmek için fırsatlar sunulmalıdır. Çocuk, gördüğü kötü ve iyi davranışları aile ve çevrede gördüğü tutum ve hareketleri aynen taklit eder. Ailede kazanılan bu tutumlar çoğunlukla köklü olduğu için okul, sokak ve çevrede değişmesi zorlaşır. Aileler çocuklarına hoş olmayan davranışları yapmaktan kaçınmaları için yardımda bulunmalı, çocuğa davranışlarını kendini kontrol etmesini öğretmelidir. Aile ortamı, çocuğun doğduğu andan itibaren yaşamının en önemli zamanlarını geçirdiği, ilk deneyimlerini edindiği ortamdır. Çocuklar ailesiyle kurduğu iletişimle bir birey olarak kendini tanımaktadır. Eğer çocuk sağlıklı ilişkiler kurarsa çocukta benlik algısı sağlıklı olur. Çocuk kurduğu iletişim yoluyla insanları tanır ve onlara karşı güven duygusu oluşturur. Güvenle devam eden bu iletişim ile çocuk toplum kurallarını öğrenir. Böylece çocuğun toplumdaki diğer bireylerle iletişiminin temelleri atılmış olur (Gürler, 2005).

Çocuğun ahlak ve kişilik gelişiminde temel kavramların bilinmesi, bu gelişim alanında önemi büyük olan aile, akran, teknoloji, okul ve öğretmen gibi değişkenlere yönelik atılacak adımlarda rehberlik yapacaktır.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, S. (2006). Üniversite Öğrencilerinin Beslenme Alışkanlıkları ile Özyeterlilik ve İyimserlik İlişkisi: Ankara Üniversitesi Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü.
- Adler, A. (1985). İnsan Tanıma Sanatı. (çev. Ş. Başar). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Alisinanoglu, E., & Kesicioğlu, O. S. (2010). Okul öncesi dönem çocuklarının davranış sorunlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Giresun İli Örneği). Kuramsal Eğitim bilim Dergisi, 3(1), 93-110.
- Aşar, E. (2014). Keşfedilen çocuk, iletişim teknolojileriyle yitip giden çocukluk ve çocuk kültürü.
- Alpöge G. (2011). Okulöncesinde Değerler Eğitimi. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Aydın, M. (2011). Değerler, işlevleri ve ahlak. Eğitime Bakış, 1:7, 19. 39-45.
- Balat, G. U. (2003). Erken çocuklukta benlik saygısının gelişimi ve önemi: Erken çocuklukta gelişim ve eğitimde yeni yaklaşımlar. M. Sevinç (Ed), Erken çocuklukta benlik saygısının gelişimi ve önemi (s. 330-336). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Barış, D. A. (2002). Müzik eğitimi alan ve almayan lise öğrencilerinin benlik tasarımı düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(3).
- Beldağ, A. (2012). İlköğretim yedinci sınıf Sosyal Bilgiler dersindeki değerlerin kazanılma düzeyinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Erzurum ili örneği). Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Bong, M., & Skaalvik, E.M. (2003). Academic self-concept and self-efficacy: How different are they really? *Educational Psychology Review*, 15(1), 1-40.
- Calkins, S.D. ve Degnan, K.A. (2006). Temperament in early development. In: Ammerman R, editor. *Comprehensive Handbook of Personality and Psychopathology*, Vol 3: Child Psychopathology. Wiley; New York.
- Cevher, EN. & Buluş, M. (2007). Benlik Kavramı ve Benlik Saygısı: Önemi ve Geliştirilmesi. *Akademik Dizayn*, 2: 52-64.
- Cole, P. M., Martin, S. E., & Dennis, T. A. (2004). Emotion regulation as a scientific construct: Methodological challenges and directions for child development research. *Child development*, 75(2), 317-333.
- Çamlıbel İrkin, A. (2012). Çocukların Gelişim Süreci ve Televizyonun Etkileri. RTÜK Uzmanlık Tezi, Ankara.

- Denham, S. A. (1998). *Emotional development in young children*. Guilford Press.
- DiLalla, L.F., Marcus, J.L., ve Wright-Phillips, M.V. (2004). Longitudinal effects of preschool behavioral styles on early adolescent school performance. *Journal of School Psychology*, 42 (5), 385-401.
- Dinç, B. (2011). Okulöncesi dönemde değerler eğitiminin yeri ve önemi (Editör: Arzu Arıkan). *Okulöncesi Dönemde Değerler Eğitimi*. Es-kişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisi, 149-164
- İşiker, E. (2011). Televizyon yayınlarında şiddet, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Ankara. Uzmanlık tezi.
- Huberty, T. J. (2012). *Anxiety and depression in children and adolescents: Assessment, intervention, and prevention*. Springer Secince & Business Media.
- Gelbal, S. , Duyan, V. , Sevin, Ç. & Erbay, E. (2010). Lise Öğrencilerinin Sosyo-Demografik Özellikleri Ve Sosyal Destek Durumları İle Benlik Saygısı Düzeyleri Arasında İlişkinin İncelenmesi. *Toplum Ve Sosyal Hizmet*, 21 (2) , 7-18.
- Gülay, H. (2008). 5-6 yaş çocuklarına yönelik akran ilişkileri ölçeklerinin geçerlik güvenirlik çalışmaları ve akran ilişkilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Gungor E (1994). *Social Matters and Intellectuals*, Ötuken press, (2nd ed.) İstanbul.
- Gürler, A. (2005), *Çocuğun Suça Yönelmesinde Aile Faktörünün ve Akran Gruplarının Rollerinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Isparta
- Güvenç, B. (1997). *Çocuk ve kültür. Çocuk kültürü: 1. Ulusal çocuk kültürü kongresi bildirileri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2011). Autonomous-related self and competence: The potential of immigrant youth. A. S. Masten, K. Liebkind ve D. J.Hernandez, (Ed.), *Capitalizing on migration: The potential of immigrant youth içinde* (415- 447) Cambridge: Cambridge University Press
- Karakavak Çirak, G. (2006). Üniversite öğrencilerinin ahlaki yargı yetenekleri ve ahlaki yargı yetenekleri ile kendini gerçekleştirme düzeylerinin karşılaştırılması (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Kirvill, L. 1985. "Identification with Social Sex Role in Polish Children of Various Ages". *From Psychological Abstract*, 1987. Vol. 74 (1).90.
- Köseoğlu, A. (2013). İlköğretim dördüncü ve besinci sınıf öğrencilerinin algıladıkları ebeveyn kabul-red düzeyleri ile empatik eğilim düzey-

- leri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Leflot, G., vanLier, P.A.C., Verschueren, K., Onghena, P., & Colpin, (2011). Transactional associations among teacher support, peer social preference, and child externalizing behavior: A four-wave longitudinal study. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 40, 879-9.
- Liew, J., Castillo, L.G., Chang, B.W. ve Chang, Y. (2011). Temperament, self regulation, and school adjustment in Asian American children. In F. Leong, L. Juang, D.B. Qin, & H.E. Fitzgerald (Eds.), *Asian American and Pacific Island Children's Mental Health*, Volume 1: Development and Context. Westport, CT: Praeger Publishers.
- Lopez, F., 1984. "Acquisition of Sex Role and Gender Identity: The Function of The Family". *From Psychological Abstract*, 1987, 74 (12). 3271.
- Morgan, C.T., 1982. Psikolojiye Giriş. Çev. Hüsnü Arıcı v.d. H.Ü. Psikoloji Böl. Yayınları. Yayın No:1. Meteksan Ltd. Şti. Ankara.
- Özer, Ö. (2017). Medyada Şiddet Kullanımı: Şiddet Ekonomisi, Medyanın İdeolojik Şiddeti ve Yetiştirme Kuramı Açısından Bir Değerlendirme, *Marmara İletişim Dergisi*, 27, 1-19
- Piaget, J. (2004). *Çocukta Zihinsel Gelişim*, 2. baskı. (Hüseyin Portakal Çev.). Cem Psikoloji, İstanbul, 36-44.
- Pınar, S. (2022). *Kişilik Ve Öncü Bireysel Değerler Bağlamında Yönetim Tarzları Açısından Liderlik Davranışları Üzerine Bir Araştırma* (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi. Turkey
- Postman, N. (2012). *Öldüren eğlence televizyon.* (Çev. O. Akinhay), İstanbul: Ayrıntı Yayınlar
- Prior, M., Smart, D., Sanson, A., Pedlow, R. ve Oberklaid, F. (1992). Transient versus stable behavior problems in a normative sample: infancy to school age. *Journal of Pediatric Psychology*, 17(4), 423-443.
- Rothbart, M., ve Bates, J. (1998). Temperament. In W. Damon (Series ed.), & N. Eisenberg (Vol. ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 3. Social, Emotional, and Personality Development* (5th ed., pp. 105-176). New York: Wiley.
- Rudasill, K. M., Hawley, L. Molfese, V. J., Tu, X., Prokasky, A., ve Sirota, K. (2016). Temperament and teacher-child conflict in preschool: the moderating roles of classroom instructional and emotional support. *Early Education and Development*, 27(7), 859-874.
- Sanson, A., Hemphill, A.S., ve Smart, D. (2002). Temperament and social development. In Smith, P. K., & Hart. C. H. (Eds.), *Blackwell handbook of childhood social development* (pp. 97- 116). Oxford, UK: Blackwell Publishers.

- Shaw, D.S., Owens, E.B., Giovannelli, J. ve Winslow, E.B. (2001). Infant and toddler pathways leading to early externalizing disorders. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 40(1), 36-43.
- Stright, A.D., Gallagher, K.C., ve Kelley, K. (2008). Infant temperament moderates relations between maternal parenting in early childhood and children's adjustment in first grade. *Child Development*, 79(1), 186-200.
- Stipek, D., & Green, J. (2001). Achievement motivation in early childhood: Cause for concern or celebration? S. Golbeck (Ed.), *Psychological Perspectives On Early Childhood Education*, 64-91. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Taymur İ, Türkçapar MH. Kişilik: tanımı, sınıflaması ve değerlendirmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 2012; 4.154-177.
- Thompson RA (2002) Attachment theory and research. *Child and Adolescent Psychiatry*, 3. Baskı, Lewis M (Ed.) Philadelphia. Lippincott Williams and Wilkins, s.164-172.
- Tukuş, L. (2010). *The Self Esteem Rating Scale-Short Form (Benlik Saygısı Değerlendirme Ölçeği-Kısa Formu) Türkçe güvenilirlik ve geçerlilik çalışması*. Uyanık Balat, G. ve Balaban Dağal, A. (2012). *Okulöncesi Dönemde Değerler Eğitimi Etkinlikleri*. Ankara: Kök Yayıncılık
- Ülgen, G., & Fidan, E. (1989). *Çocuk Gelişimi*, MEB Yayınları.
- Wamboldt MZ, Wamboldt FS (2000) Role of the family in the onset and outcome of childhood disorders: selected research findings. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 39(10): 1212-9.
- Wilkinson, R. B. (2004). The role of parental and peer attachment in the psychological health and self-esteem of adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 33(6), 479-493
- Woolfolk, A. E. (1998). *Educational Psychology* (7. Ed.). Boston: Allyn and Bacon.
- Yavuzer, H. (2006). *Ana-baba okulu* (15. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi
- Yağmurlu, B. Sanson, A., & Köymen, S.B. (2005). Ebeveynlerin ve çocuk mizacının olumlu sosyal davranış gelişimine etkileri: zihin kuramı belirleyici rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(55), 1-20.